

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра «Інженерії програмного забезпечення» (№ 603)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

(підпис) І.Б. Туркін
(ініціали та прізвище)

« 31 » 08 2021 р.

СИЛАБУС ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Штучні нейронні мережі

(назва навчальної дисципліни)

Галузь знань: 12 Інформаційні технології
(шифр і найменування галузі знань)

Спеціальність: 121 Інженерія програмного забезпечення
(код та найменування спеціальності)

Освітня програма: Інженерія програмного забезпечення
(найменування освітньої програми)

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Силабус введено в дію з 01.09.2021 року

Харків – 2021 р.

Розробник: Мандрікова Л.В., доцент, к.т.н.
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Силабус навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри інженерії програмного забезпечення (№ 603)

Протокол № 2 від « 31 » серпня 2021 р.

Завідувач кафедри д-р техн.наук., проф.
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

І.Б. Туркін
(ініціали та прізвище)

Погоджено з представником здобувачів освіти:

Представник студентського самоврядування

(підпис)

Колодій Д.В.
(ініціали та прізвище)

1. Загальна інформація про викладача

Мандрікова Людмила
Василівна, к.т.н., доцент. З
2004 року викладає в
університеті. Розробник
дисциплін:

- міжнародні стандарти та менеджмент проектів програмного забезпечення;
- штучні нейронні мережі.

Напрями наукових
досліджень: оцінювання
ризиків в процесі розробки
програмного забезпечення
систем IoT.

2. Опис навчальної дисципліни

Семестр, в якому викладається дисципліна – 7 семестр.

Обсяг дисципліни:

4 кредити ЄКТС (120 годин), у тому числі аудиторних – 56 годин, самостійної роботи здобувачів – 64 годин.

Форми здобуття освіти

Денна, дистанційна, дуальна.

Дисципліна – обов'язкова.

Види навчальної діяльності – лекції, лабораторні роботи, самостійна робота здобувача.

Види контролю – поточний, модульний та підсумковий (семестровий) контроль (іспит).

Мова викладання – українська.

Необхідні обов'язкові попередні дисципліни (пререквізити) – Системи штучного інтелекту.

Необхідні обов'язкові супутні дисципліни (кореквізити) – немає.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета

Засвоєння теоретичних положень побудови штучних нейронних мереж різного типу та призначення.

Завдання

Опанування студентами практичних навичок побудови та застосування штучних нейронних мереж у різних галузях.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких компетентностей:

Загальні компетентності:

- ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК02. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК05. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК06. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Фахові компетентності:

- ФК03. Здатність розробляти архітектури, модулі та компоненти програмних систем.
- ФК07. Володіння знаннями про інформаційні моделі даних, здатність створювати програмне забезпечення для зберігання, видобування та опрацювання даних.
- ФК08. Здатність застосовувати фундаментальні і міждисциплінарні знання для успішного розв'язання завдань інженерії програмного забезпечення.
- ФК13. Здатність обґрунтовано обирати та освоювати інструментарій з розробки та супроводження програмного забезпечення.
- ФК14. Здатність до алгоритмічного та логічного мислення.

Програмні результати навчання:

- ПРН01. Аналізувати, цілеспрямовано шукати і вибирати необхідні для вирішення професійних завдань інформаційно-довідникові ресурси і знання з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки.
- ПРН03. Знати основні процеси, фази та ітерації життєвого циклу програмного забезпечення.

- ПРН05. Знати і застосовувати відповідні математичні поняття, методи доменного, системного і об'єктно-орієнтованого аналізу та математичного моделювання для розробки програмного забезпечення.
- ПРН07. Знати і застосовувати на практиці фундаментальні концепції, парадигми і основні принципи функціонування мовних, інструментальних і обчислювальних засобів інженерії програмного забезпечення.
- ПРН12. Застосовувати на практиці ефективні підходи щодо проектування програмного забезпечення.
- ПРН26. Вміти конфігурувати компоненти, організувати робочий процес розгортання та тестувати рішення в його остаточному операційному середовищі.

4. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1.

Змістовий модуль 1. Призначення штучних нейронних мереж та галузі їх використання

Тема 1. Історія виникнення та розвитку ШНМ.

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 годин.*
- *Лабораторна робота: «Збір даних і формування повчальної вибірки для побудови ИНС для вибраної предметної області».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): персональний комп'ютер або ноутбук.*

Постановка теми.

Поняття штучна нейронна мережа. Сфери застосування ШНМ. Класифікація ШНМ. Перспективи розвитку нейроінформатики і практичні завдання, які вирішуються за допомогою ШНМ.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Виконання лабораторної роботи.

Тема 2. Біологічні аспекти виникнення та функціонування ШНМ.

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8 годин.*
- *Лабораторна робота: «Робота з конструктором нейронних мереж»,*

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): персональний комп'ютер або ноутбук.*

Постановка теми.

Нейрон. Аксон. Синапс. Рефлекторна дуга. Нервова система.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.
Виконання лабораторної роботи.

Змістовний модуль 2. Математична модель ШНМ

Тема 3. Штучний нейрон з векторним входом.

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*

- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 годин.*

- *Лабораторна робота: «Використання сервісів з ИНС для роботи з графічними зображеннями».*

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): персональний комп'ютер або ноутбук.*

Постановка теми.

Математична модль. Зв'язок з біологічним прототипом. Функції активації та їх різновиди..

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 6 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.
Виконання лабораторної роботи.

Тема 4. Персептрон.

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*

- *Обсяг аудиторного навантаження: 8 годин.*

- *Лабораторна робота: «Використання сервісів з ИНС для роботи з графічними зображеннями».*

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): персональний комп'ютер або ноутбук.*

Постановка теми.

Математична модель персептрона. Різновиди персептрона. Одношаровий та багатошаровий персептрон.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.
Виконання лабораторної роботи.

Модульний контроль

Модуль 2

Змістовний модуль 3. Навчання ШНМ

Тема 5. Навчання з вчителем

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 годин.*
- *Лабораторна робота «Використання сервісів з ИНС для роботи з аудіо інформацією».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): персональний комп'ютер або ноутбук.*

Постановка теми.

Розпізнавання образів. Перцептрон Ф. Розенблата. Одношарові і багатшарові штучні нейронні мережі. Прототипи завдань : апроксимація багатовимірних функцій, класифікація образів. Можливості перцептронів. Теорема про навчання перцептрона. Правило корекції помилково. Метод зворотного поширення помилки. Ефект узагальнення і перенавчання. Оптимізація розмірів мережі : розрідження зв'язків і конструктивні алгоритми. Обсяг самостійної роботи здобувачів: 6 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Виконання лабораторної роботи.

Тема 6. Навчання без вчителя.

- *Форма занять: лекція, лабораторні роботи, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8 години.*
- *Лабораторна робота: «Використання сервісів з ИНС для роботи з аудіо інформацією»*

Постановка теми.

Прототипи завдань : кластеризація даних, аналіз головних компонент, стискування інформації. Хеббовское навчання. Автоасоціативні мережі. Конкурентне навчання. Гібридна архітектура. Зірки Гроссберга. Модель Липпмана-Хемминга. Принцип "Переможець забирає все". Навчання нейронної мережі Липпмана-Хемминга. Карта самоорганізації Кохонена. Навчання на основі самоорганізації. Нейронна мережа зустрічного поширення Хехт-Нильсена. Навчання нейронних мереж зустрічного поширення Гібридна нейронна мережа самоорганізації на основі конкуренції. Архітектура і навчання гібридної мережі.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 6 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Виконання лабораторної роботи.

Змістовний модуль 4. Різновиди та галузі використання ШНМ.

Тема 7. Задачі розпізнавання образів та ШНМ.

- *Форма занять: лекція, лабораторна робота, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 годин.*
- *Лабораторна робота: «Використання Azure Batch AI Training платформи Azure Machine Learning»*

Постановка теми.

Навчальна вибірка. Вибір якісних характеристик і об'єм вибірки. Попередня обробка даних. Способи реалізації нейронних мереж. Рішення конкретних завдань. Кодування входів-виходів. Види нормування. Лінійна попередня обробка входів. Пониження розмірності і відбір найбільш значимих входів. Способи реалізації нейронних мереж : апаратний, програмний. Проблеми застосування нейромережових технологій. Приклади готових нейронних мереж і нейропакетів.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 6 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Виконання лабораторної роботи.

Тема 8. Рекурентні ШНМ.

- *Форма занять: лекція, лабораторна робота, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 8 годин.*
- *Лабораторна робота: «Використання Azure Batch AI Training платформи Azure Machine Learning»*

Постановка теми.

Асоціативна пам'ять. Мережа Хопфилда. Енергія і динаміка мережі. Модель функціонування нейронної мережі Хопфилда. Асоціативна пам'ять: запис і відтворення. Місткість пам'яті : термодинамічний підхід. Чутливість до огрублень і ушкоджень зв'язків. Підвищення місткості пам'яті : розобучення. Запам'ятовування послідовностей образів. Виділення прототипів і пророцтво нових класів. Правило навчання Хебба. Модифікація правила Хебба. Двонаправлена асоціативна нейронна мережа Барта Коско. Застосування моделі Хопфилда. Завдання розпізнавання образів. Завдання комбінаторної оптимізації.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Виконання лабораторної роботи.

Модульний контроль

5. Індивідуальні завдання

В навчальному плані відсутні.

6. Методи навчання

Словесні, наочні, практичні.

7. Методи контролю

Поточний контроль (теоретичне опитування й розв'язання практичних завдань), модульний контроль (тестування за розділами курсу) та підсумковий (семестровий) контроль (іспит).

8. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують здобувачі

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1			
Робота на лекціях	0...0.25	12	0...3
Виконання і захист лабораторних робіт	2...5	3	6...15
Модульний контроль	3...32	1	3...32
Змістовний модуль 2			
Робота на лекціях	0...0.25	12	0...3
Виконання і захист лабораторних робіт	2...5	3	6...15
Модульний контроль	3...32	1	3...32
Усього за семестр			60...100

Прийнята шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка для екзамену, курсового проекту (роботи), практики
90-100	відмінно
75-89	добре
60-74	задовільно
01-59	незадовільно з можливістю повторного складання

Іспит проводиться у вигляді тестування. Тест складається з 25 питань закритого типу (за правильну відповідь на одне питання здобувач отримує 4 бали).

Під час складання семестрового іспиту здобувач має можливість отримати максимум 100 балів.

Критерії оцінювання роботи здобувача протягом семестру

Задовільно (60-74) – Мати мінімум знань та умінь. Відпрацювати та захистити всі лабораторні роботи. Знати основні моделі представлення знань у ШНМ і способи машинного маніпулювання ними. Вміти проектувати та експлуатувати СШІ з використанням готових програмних оболонок.

Добре (75-89) – Твердо знати мінімум знань, виконати усі завдання. Показати вміння виконувати та захищати всі лабораторні роботи в обумовлений викладачем строк з обґрунтуванням рішень та заходів, які запропоновано у роботах. Знати методологію розробки ШНМ й інструментальні засоби для створення ШНМ. Вміти самостійно розробляти бази знань СШІ на основі вивчених моделей представлення знань у конкретній предметній області.

Відмінно (90-100) – Повно знати основний та додатковий матеріал. Знати усі теми. Орієнтуватися у підручниках та посібниках. Досконально знати усі технології, які використовуються при проектуванні систем штучного інтелекту. Вміти будувати складні експертні системи виробничого призначення, працювати в якості проблемного експерта, інженера зі знань і користувача ШНМ. Безпомилково виконувати та захищати всі лабораторні роботи в обумовлений викладачем строк з докладним обґрунтуванням рішень та заходів, які запропоновано у роботах.

9. Політика навчального курсу

Відпрацювання пропущених занять відбувається відповідно до розкладу консультацій, за попереднім погодженням з викладачем. Питання, що стосуються академічної доброчесності, розглядає викладач або за процедурою, визначеною у Положенні про академічну доброчесність.

10. Методичне забезпечення та інформаційні ресурси

Дистанційний курс дисципліни розроблено у системі дистанційного навчання Mentor, яку впроваджено в Національному аерокосмічному університеті ім. М.С. Жуковського «ХАІ», доступ до курсу за посиланням:

<https://mentor.khai.edu/course/view.php?id=4140>

11. Рекомендована література

Базова

1. Тимошук П. В. Штучні нейронні мережі. Навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 444 с.

2. Нейронні мережі: навч. посіб. / С. О. Субботін, А. О. Олійник; за ред. С. О. Субботіна. - Запоріжжя : ЗНТУ, 2014. - 132 с.
3. Субботін С. О. Подання й обробка знань у системах штучного інтелекту та підтримки прийняття рішень: навчальний посібник. - Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. - 341 с.
4. Руденко О.Г., Бодяньський Є.В. Штучні нейронні мережі: Навч. посібник. – Харків: ТОВ “Компанія СМІТ”, 2006. – 404 с.
5. Дубровін В.І., Субботін С.О. Методи оптимізації та їх застосування в задачах навчання нейронних мереж: Навчальний посібник.-Запоріжжя: ЗНТУ, 2003.- 136 с.

Допоміжна

1. Люггер Дж.Ф. Искусственный интеллект. Стратегии и методы решения сложных проблем. –Москва –С-Птб–Киев: изд.дом «Вильямс», 2003.
2. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект Современный подход. – М.: Вильямс, 2006. – 1408 с.
3. Бондарев В.Н. Аде Ф.Г. Искусственный интеллект. – Севастополь: изд. СевАТУ, 2012.
4. Гаврилова Т.А., Хорошевский В.Ф., Базы знаний интеллектуальных систем. –СПб: Питер, 2000.
5. Воронский Г.К., Махотило К.В. Генетические алгоритмы, искусственные нейронные сети и проблемы виртуальной реальности. – Х.: Основа, 2007.